

आदिवासी विकास विभागाच्या
योजना मनरेगा द्वारा अभिसरणाच्या
माध्यमातून राबविण्याबाबत.

आदिवासी विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: आविवि -०५२३/प्र.क्र.१०४ /का-१४

आदिवासी विकास विभाग, मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२

तारीख: १५ सप्टेंबर, २०२३

वाचा:

१. नियोजन विभाग (रोहयो) शासन निर्णय क्र.मग्रारो-२०२२/ प्र.क्र.१७४/रोहयो-६अ, दि.१४/१२/२०२२
२. नियोजन विभाग (रोहयो) यांचा दि.१६/०१/२०२३ रोजीचा प्रस्ताव
३. नियोजन विभाग (रोहयो) शासन निर्णय क्र.मग्रारोहयो-२०१०/प्र.क्र.४७/रोहयो-१०, दि.१३/०४/२०२३

प्रस्तावना -

नियोजन (रोहयो प्रभाग) यांच्या वाचा मधील अनु.क्र.१ मधील संदर्भीय शासन निर्णयामध्ये शासनाने मनरेगा व विविध विभागांच्या योजनांच्या अभिसरणातून सुविधा संपन्न कुटुंब मिशन व सर्वांगीण ग्रामसमृद्धी योजना अमलात आणली आहे. ही योजना राज्यातील आदिवासी कुटुंब आणि समाजाच्या विकासासाठी राबवावयाचे आहे.

२. नीती आयोगाद्वारे सन २०२१ मध्ये प्रसिद्ध बहुआयामी दारिद्र्य निर्देशांक (Multidimensional Poverty Index) मध्ये आरोग्य, शिक्षण आणि राहणीमानाशी निगडित वंचितांना प्रत्येकी एक तृतीयांश भारांश दिला आहे.

शासनामार्फत विविध योजना राबवून सुद्धा राज्यातील आदिवासी समाजातील वंचिततेचे प्रमाण अधिक आहे. राज्यात आदिवासी बहुल मेळघाट, पालघर क्षेत्रात मनरेगा अंतर्गत मोठ्या प्रमाणावर अकुशलची कामे होतात, तरीपण याच भागांमध्ये बारमाही रस्त्याने न जोडले गेलेले आदिवासी पाडे, गावे, वाडी, वस्त्या मोठ्या प्रमाणावर अजून शिल्लक आहेत. या दोन्ही भागांमध्ये दरवर्षी मनरेगाचा कुशलचे काही निधी न वापरता शिल्लक राहतो. त्यामुळे अशा न वापरलेल्या कुशल निधी व आदिवासी विकास विभागाचे ग्रामीण रस्त्यांच्या निधीची अभिसरण करून पुढील काही वर्षात आदिवासी क्षेत्रात शंभर टक्के आदिवासी पाडे, गावे, वाडी वस्त्यांना जोडणे शक्य आहे.

राज्यातील आदिवासी भागांमध्ये स्थलांतराचे प्रमाण अधिक आहे. मनरेगाला मागेल त्याला काम या तत्त्वावर राबविले गेल्यास आदिवासी समाजाचे बुजरेपणा तसेच भौगोलिक विलगीकरण

इत्यादी कारणांनी ते शासकीय यंत्रणाकडे कामाचे मागणी न करता स्वनिर्णयाने मिळेल तेथे काम करण्यास निघून जाण्याची शक्यता असते. त्यामुळे बरेचसे आदिवासीबहुल भागात मनरेगा अंतर्गत मोठ्या प्रमाणावर कामे होऊन सुद्धा स्थलांतराचे प्रमाण आहे. तर अन्य भागात स्थलांतर आहे पण मनरेगाचे फारसे काम होत नाही. अशा भागात मनरेगाच्या कामांमध्ये मजूर उपस्थित न होता इतर भागात निघून जाण्याचे प्रमुख दोन कारणे सांगितले जातात. मनरेगा रोजगार देण्यासोबतच मनरेगाचे इतर उद्दिष्टे जसे टिकाऊ उत्पादक मत्ता तयार करणे तसेच गरिबांच्या उपजीविकेचे साधन मजबूत करणे या उद्दिष्टांसोबत नियोजनपूर्वक सांगड घालून रोजगार दिल्यास काही वर्षांनी त्यांचे दरडोई उत्पन्न शहरी भागाच्या मजुरीपेक्षा अधिक झाल्यास त्यांना न आवडणाऱ्या भागात स्थलांतर करण्याची विवशता संपुष्टात येईल.

आदिवासी विकास विभागामार्फत विविध प्रशासकीय विभागांना राज्यस्तर / जिल्हास्तर योजनेमधून विविध योजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी निधी देण्यात येतो. तसेच काही योजना या आदिवासी विकास विभागाद्वारा राबविण्यात येतात. आदिवासी विकास विभाग व मनरेगा या दोन विभागांच्या योजनांचे अभिसरण करून आदिवासी कुटुंबांचे जीवनमान उंचावण्यासाठी आदिवासी समाजातील लोकांचे गरिबीच्या आयामांवर आघात करण्यासाठी सर्व निगडित बाबींचा विचार करून शासन खालील प्रमाणे निर्णय घेत आहे.

शासन निर्णय:-

मनरेगाच्या सुधारित दृष्टिकोणाप्रमाणे राज्यातील आदिवासी कुटुंबांना अधिकाधिक रोजगार उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने पुढीलप्रमाणे कार्यवाही करावी.

प्रत्येक गावास एक युनिट म्हणून संबोधण्यात यावे. प्रत्येक गावाचा (युनिट) विकास करणेकरिता दशवार्षिक नियोजन करण्यात यावे. तसेच ठराविक कालावधीमध्ये आदिवासी पाडे, गाव, वाड्या, वस्तीचा सर्वांगीण विकास करण्यात यावा.

योजनांचे अभिसरण करतांना मनरेगा मधून शेतक-यांना/लाभार्थ्यांना विहीर, फळबाग, बांधावरील झाडे, वर्मी कंपोस्ट, गोठे, नाडेप इत्यादी या मनरेगा अंतर्गत अनुज्ञेय बाबींचा लाभ देणे. त्यानंतर निर्माण होणा-या मत्तामधून उत्पन्न मिळविण्याकरिता पुढील बाबी जसे गायी, म्हशी, शेळ्या, कोबड्यांची पिल्ले, पंप, सोलर पंप, वीज जोडणी व ठिबक सिंचन इ. आदिवासी विकास विभागाकडून संबंधित प्रशासकीय विभागास संबंधित योजनेसाठी देण्यात येणा-या पुरक निधीतून देण्यात याव्यात. अशाने एखाद्या कुटुंबाला उत्पन्न मिळविण्याकरिता लागणा-या सर्व स्थायी व चल मत्ता शासनाकडून उपलब्ध करून देण्यात यावी.

एखादे काम मनरेगामधून करतांना अकुशल आणि कुशल यांवरील खर्चाचे प्रमाण अनुक्रमे ६०:४० राखण्याकरीता पुरक कुशल निधी हा आदिवासी विकास विभागाच्या योजनांच्या अभिसरणातून उपलब्ध करून देण्यात येईल. त्यासाठी आदिवासी विकास विभागाने विहीत केलेल्या नियमानुसार अभिसरणातून पुरक कुशल निधी देण्याबाबतचा प्रस्ताव संबंधित प्रकल्प अधिकारी

यांच्यामार्फत शासनस्तरावर सादर करण्यात येईल. मनरेगा योजनेंतर्गत नैसर्गिक संसाधनांचे व्यवस्थापन, कृषी व संलग्न कामे आणि वैयक्तिक लाभाची कामे या संदर्भात केंद्र शासनामार्फत विहीत करण्यात आलेले प्रमाण संबंधित जिल्हास्तरावर राखले जात असल्याबाबत खातरजमा करून सदर प्रस्तावावर दोन्ही विभागामार्फत एकत्रितपणे कार्यवाही करण्यात येईल.

१. भाग पहिला: आदिवासी कुटुंबांना सुविधा संपन्न करणे

१. गावे, वाड्या वस्त्या, यामधील आदिवासी कुटुंबातील MAM (Moderately Acute Malnutrition) बालकांची यादी उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, महिला बालविकास यांच्याकडून तसेच शाळेत अनियमित असलेल्या इयत्ता १ ते ८ चे अनुसूचित जमातीच्या मुलांची यादी, शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) यांच्याकडून प्राप्त करून घ्यावी. येथे शाळेत अनियमित मुले म्हणजे सतत ५ दिवसांपेक्षा अधिक किंवा वर्षातून एका महिन्यापेक्षा अधिक गैरहजर असलेली मुले गृहीत धरण्यात यावे.
२. याशिवाय कोणत्याही आदिवासी पाडे, गावे, वाड्या, वस्त्यामध्ये राहत नाहीत परंतु जिल्ह्यात कुठे तरी पालामध्ये वास्तव्य करीत आहेत अशा कुटुंबातील ० ते १४ वयोगटातील मुलांची यादी संबंधित ठिकाणच्या आंगणवाडी कार्यकर्ती तसेच शिक्षकांच्या मदतीने उपलब्ध करून घेण्यात यावी. याप्रकारे शोधलेल्या मुलांना संबंधित आंगणवाडी व शाळांमध्ये दाखल करण्यात यावे.
३. वरील २ व ३ मधील प्राप्त यादीतील सर्व मुलांच्या पालकांसाठी मनरेगाच्या कार्याचे नियोजन करण्यात यावे. यातील प्रत्येक कुटुंबास सकस, संतुलित, विविधतापूर्ण, चवदार, मुबलक आहार, उपलब्ध होईपर्यंत मनरेगाचे काम सातत्यपूर्ण मिळेल याची खात्री करावी. त्यासाठी सार्वजनिक, सामूहिक व वैयक्तिक कामे उपलब्ध करून देण्यात यावीत.
४. लाभार्थ्यास मत्ता दिल्यानंतर त्याच्या उपयोगातून कुटुंबांचे उत्पन्न वाढावे याकरिता त्यांना योग्य ते प्रशिक्षण देण्यात यावे.
५. वैयक्तिक कामांमध्ये शबरी/आदिम जमाती घरकूल योजनेंतर्गत घरकूल बांधणे, शौचालय बांधकामासाठी शोषखड्डे तयार करणे, फळबाग फुलशेती, बांधावर वृक्ष लागवड, रेशीम शेती, विहीर शेततळे, गाय गोठा बांधकाम, शेळीपालन शेड, कुकुटपालन शेड, इत्यादी कामांचा परंतु मनरेगा अंतर्गत अनुज्ञेय असलेल्या कामांचा समावेश करता येईल.

२. भाग दुसरा : सर्वांगीण ग्रामसमृद्धी योजना राबवणे.

१. सुरुवातीस यावर्षी प्रकल्प निहाय २० गावे, वाड्या वस्त्यांचे निवड करावयाचे आहेत. प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प यांनी प्रयोगिक तत्वावर दुर्गम क्षेत्रातील ८०% किंवा त्यापेक्षा अधिक अनुसूचित जमातीच्या लोकसंख्या असलेली २० आदिवासी पाडे/गावे/वाड्या/ वस्त्यांची यासाठी निवड करावी.

२. गावे/वाडी/वस्ती येथे आवश्यकतेनुसार विद्युतीकरण, पिण्याचे पाणी, अंतर्गत रस्ते, गटारे, शौचालये तसेच समाज मंदिर/ वाचनालये व शक्य असेल तेथे मुख्य रस्त्याला जोडणाऱ्या रस्त्यांची कामे करणे. तसेच मनरेगातर्गत ग्रामीण भागाच्या विकासाकरीता हाती घेण्यात येणाऱ्या कामांपैकी जी कामे वस्त्यांच्या सर्वांगीण विकासाकरीता हाती घेता येवू शकतात, ती कामे हाती घेणे.
३. अशा प्रकारे निवडलेल्या गावातील १०० टक्के कुटुंबांचे नियोजन करण्यात यावे. मात्र, अंमलबजावणी करतांना प्रकल्प अधिकारी फक्त आदिवासी कुटुंबांसाठी कार्य करतील तर उरलेल्या कुटुंबांसाठी गटविकास अधिकारी अंमलबजावणी करतील.

३. वैयक्तिक योजना-

निवड केलेल्या आदिवासी वाड्या व वस्त्यांमध्ये ज्या कुटुंबाकडे जमीन उपलब्ध आहे. त्यांना मनरेगाच्या वैयक्तिक विहीर, शेततळे, फळबाग, फुलशेती यासारख्या इतर वैयक्तिक योजनांपैकी कोणत्या योजनांचा लाभ देता येईल याबाबत संबंधित प्रकल्प अधिकारी व उपजिल्हाधिकारी (रोहयो) यांनी आराखडा (Plan) तयार करावा.

४. सामूहिक योजना-

बऱ्याचशा आदिवासी कुटुंबांकडे स्वतःच्या जमीनी उपलब्ध नसतात. अशावेळी त्यांचे स्वसहाय्यता समूह/प्रोड्यूसर कंपनी तयार करून त्यांच्यासाठी जमीन उपलब्ध करून घेऊन सामूहिक योजना राबविण्यात यावी. गायरान, गावठाण किंवा शासकीय जमीन उपलब्ध असल्यास अशा जागेवर सामूहिक मत्ता निर्माण करण्यात यावे. शासकीय जागा उपलब्ध नसल्यास समूह किंवा कंपनी ने जागा विकत घ्यावी किंवा ३० वर्षांचे लीज ने जागा उपलब्ध करून घ्यावी. त्या जागेवर मनरेगामार्फत मत्ता निर्माण करण्यात येईल.

५. सार्वजनिक योजना

रोजगार हमी योजनेतर्गत ग्रामीण भागाच्या विकासाकरीता हाती घेण्यात येणाऱ्या कामांपैकी जी कामे गावे/वाड्या/वस्त्यांच्या सर्वांगीण विकासाकरीता हाती घेता येवू शकतात ती कामे हाती घेणे. शिवाय आदिवासी विकास विभागाच्या योजनेतून वस्ती येथे आवश्यकतेनुसार पिण्याचे पाणी, अंतर्गत रस्ते, गटारे, शौचालये तसेच समाज मंदिर/वाचनालये व शक्य असेल तेथे मुख्य रस्त्याला जोडणाऱ्या रस्त्यांची कामे करणे.

६. आश्रमशाळांनी करावयाची कामे:-

आदिवासी विकास विभागाच्या अधिपत्याखालील शासकीय/अनुदानित आश्रमशाळेतील मुख्याध्यापक, शिक्षक तसेच संस्था प्रमुखांनी आपल्या शाळेच्या भौतिक सुविधा व सुशोभिकरणासाठी मनरेगा

अंतर्गत अनुज्ञेय कामांचा वापर करुन घ्यावा. मनरेगांतर्गत कार्य करीत असतांना ही कामे ६०:४० अकुशल:कुशल घटकाच्या प्रमाणात बसले पाहिजेत. आवारात मुबलक जागा असल्यास अधिक प्रमाणात वृक्ष लागवड करुन काही प्रमाणात अकुशल वाढवता येणे शक्य आहे.तथापि, शाळांनी मुलांच्या पालकांना त्यांच्या शेतात फळबाग, फूलशेती, रेशीम शेती, वृक्ष लागवड, बांधावर वृक्ष लागवड, विहीर, शेततळे, नाडेप/व्हर्मी कंपोस्ट अशी अकुशल कामे घेण्यास प्रवृत्त करावे. याने मुलांचे पालकांकडे मत्ता निर्माण होऊन त्यांच्या उपजिविकेचे साधन मजबूत होईल. सोबतच शाळेच्या सुविधांसाठी कुशल निधी सुध्दा उपलब्ध होईल. ,उदाहरण दाखल खालील कामे नमूद करण्यात येत आहेत.

१. आश्रमशाळेसाठी किचन शेड.
२. आश्रमशाळा इमारतीसाठी रेन वॉटर हारवेस्टिंग संरचना.
३. आश्रमशाळा परिसरात शोषखड्डा.
४. आश्रमशाळेसाठी multi-unit शौचालय.
५. आश्रमशाळेसाठी खेळाचे मैदान.
६. आश्रमशाळेसाठी संरक्षक भित्त (wall compound)
७. आवश्यकतेनुसार आश्रमशाळा परिसरात पेविंग ब्लॉक बसविणे.
८. आश्रमशाळेसाठी परिसरात बाहेर कॉक्रीट नाली बांधकाम करणे.
९. आश्रमशाळेकडे येणारे रस्ते गुणवत्तापूर्ण करणे.
- १०.बोअरवेल पुनर्भरण (शाळा/अंगणवाडीत बोअरवेल असल्यास).
- ११.गांडूळ खत प्रकल्प.
- १२.नाडेप कंपोस्ट

७. वसतिगृहामध्ये करावयाची कामे

आदिवासी विकास विभागाच्या अधिपत्याखालील शासकीय वसतिगृह इमारतीचे बांधकाम करतांना वसतिगृहासाठी संरक्षक भित्त,अंतर्गत रस्ते बांधकाम,रेन वॉटर हारवेस्टिंग संरचना,वृक्षलागवड,इत्यादी कामे तसेच अस्तित्वातील स्वतःच्या इमारती असलेल्या ठिकाणी,वृक्षलागवड,गांडूळ खत प्रकल्प इत्यादी कामे घेता येतील.

८. मनरेगा अभिसरणासाठी नमूद केलेल्या वैयक्तिक/सामुहिक/सार्वजनिक योजना या प्रातिनिधीक स्वरूपात असून मनरेगा अंतर्गत मंजूर असलेल्या व अकुशल व कुशल घटक या निकषात बसणा-या योजनांचा समावेश या अभिसरणामध्ये करण्यात यावा.

९. अंमलबजावणीची प्रक्रिया:-

१. प्रकल्प अधिकारी ,एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प यांनी गावांची निवड केल्यानंतर त्या गावात मनरेगाच्या अंमलबजावणीची जबाबदारी असलेल्या यंत्रणा (ग्राम रोजगार सेवक, तांत्रिक सहाय्यक व सहाय्यक प्रकल्प अधिकारी) तसेच या कामांना सहाय्यभूत ठरणारे घटक सरपंच, उमेदच्या सर्व प्रकारच्या सखी, सहाय्यक संचालक कार्यालयातील सर्व अधिकारी / कर्मचारी आणि विभागांतर्गत

कार्यरत महामंडळाचे अधिकारी/ कर्मचारी या सर्वांचे एकत्र प्रशिक्षण मनरेगाच्या मानव संसाधन विकास चमूद्वारे घेण्यात येईल.

२. प्रकल्प अधिकारी व महामंडळातील अधिकारी १५ दिवसांच्या आत या प्रत्येक गावामध्ये जाऊन यामध्ये वैयक्तिक, सामूहिक तसेच सार्वजनिक कामांच्या आवश्यकते बाबत शिवार फेरी व Focus Group Discussion करतील. त्याच प्रमाणे प्रशिक्षणाच्या शेवटी प्रत्येक गावातून किमान १० वैयक्तिक लाभार्थी कामे ५ दिवसांच्या आत प्रस्तावित करण्याचे उद्दिष्ट ग्राम रोजगार सेवकांना देण्यात येईल. गाव दौऱ्याच्यावेळी प्रकल्प अधिकारी, सहायक प्रकल्प अधिकारी (मनरेगा व आ.वि.वि.) व तांत्रिक सहाय्यक या कामांचे शहानिशा करतील व प्रशासकीय मान्यतेबाबत पुढील कार्यवाही करतील. तसेच वाटल्यास काही सामूहिक व सार्वजनिक कामे मंजूर करण्याचे कार्यवाही करतील.
३. प्रशासकीय मान्यता द्यावयाचे कामांसाठीचे सर्व कागद पत्रांसह प्रस्ताव तयार करण्याचे कामाची जबाबदारी ही ग्राम रोजगार सेवक, तांत्रिक सहाय्यक यांची संयुक्तपणे राहिल.
४. सहायक प्रकल्प अधिकारी यांची जबाबदारी प्रकल्प अधिकारी व मनरेगाची यंत्रणा या दोघांमध्ये समन्वय प्रस्थापित करण्याची राहिल.
५. नियोजित कामांना ग्रामसभेची मंजूरीची जबाबदारी ग्रामसेवकाची राहिल. निकटच्या काळात ग्रामसभा होणार नसल्यास १५ दिवसांच्या आत विशेष ग्रामसभा घेऊन सदर कामांना मान्यता देण्यात यावी.
६. या प्रमाणे सर्व बाबतीत परिपूर्ण प्रस्ताव सहायक प्रकल्प अधिकारी यांचेद्वारे प्रकल्प अधिकारी,एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प यांच्या कार्यालयात सादर करण्यात येईल.
७. प्रकल्प अधिकारी यांनी आपल्या कार्यालयातील अधिनस्त अधिकारी / कर्मचारी यांना ठराविक गावांची जबाबदारी निश्चित करावे.
८. या गावांच्या मनरेगाचे कामांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचे अधिकार संबंधित प्रकल्प अधिकारी/अपर आयुक्त,आदिवासी विकास (कामांच्या किमंतीनुसार) यांना देण्यात येत आहे. तसेच आदिवासी विकास विभागास अमलबजावणी यंत्रणा घोषित करण्यात येत आहे.
९. प्रशासकीय मान्यता देतांना कामांचे ६०:४० चे प्रमाण राखण्याची खबरदारी घ्यावयाची आहे. या कामात सहायक प्रकल्प अधिकारी व तांत्रिक सहाय्यक त्यांना मदत करतील.
१०. प्रशासकीय मान्यता मिळालेल्या कामांचे विस्तृत अंदाजपत्रक तयार करण्याची जबाबदारी तांत्रिक सहाय्यक यांची राहिल.
११. **रु ७ लक्ष** मर्यादेत वैयक्तिक कामांचे तांत्रिक मान्यता देण्याचे अधिकार पंचायत समितीतील किंवा जिल्हा परिषद किंवा सार्वजनिक बांधकाम विभागाचे कनिष्ठ अभियंता यांना राहतील. मनरेगा आयुक्त यांनी या प्रमाणे सेक्युअर मध्ये तरतूद करावी.
१२. तांत्रिक व प्रशासकीय मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर कामास सुरुवात करावी.

१३. मनरेगाच्या नियमानुसार वेळोवेळी मस्टर निर्गमित करणे, हजेरीपत्र पारित करणे, अकुशल व कुशलची देयके याकरिता प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प यांना कार्यक्रम अधिकारी म्हणून घोषित करण्यात येत असून त्यांना कार्यक्रम अधिकाऱ्यांचे अधिकार देण्यात येत आहे.
१४. मनरेगा आयुक्त यांनी राज्यातील संबंधित प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, आदिवासी विकास विभाग यांना लॉगीन आयडी तयार करून द्यावी.
१५. वरील पैकी कोणत्याही कामांमध्ये प्रस्ताव प्राप्त झाल्यानंतर एक कामाच्या दिवसापेक्षा (one working day) अधिक दिरंगाई होणार नाही याची काळजी सर्व स्तरावर घेण्यात यावी.
१०. सदर शासन निर्णय हा नियोजन विभाग (रोहयो प्रभाग) यांच्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.
११. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संगणक संकेतांक २०२३०९१५१५४६५७३६२४ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.
- महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(सतीश वि.कोवे)

कक्ष अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
२. मा.सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
३. मा.अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
४. मा.विरोधी पक्षनेता विधानपरिषद/विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
५. मा.उपसभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
६. मा.उपाध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
७. मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
८. मा.उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
९. मा. सर्व मंत्री, यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
१०. मा. विधानसभा / विधान परिषद, सदस्य सर्व
११. मुख्य सचिव, यांचे उप सचिव, मंत्रालय, मुंबई
१२. अ.मु.स./प्र.स./सचिव, विभाग सर्व, मंत्रालय मुंबई.
१३. आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक
१४. आयुक्त, मनरेगा
१५. आयुक्त, आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था, पुणे
१६. सर्व जिल्हाधिकारी,

१७. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ, नाशिक
१८. व्यवस्थापकीय संचालक, शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ, नाशिक.
१९. अपर आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक/ठाणे/अमरावती/नागपूर.
२०. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद,
२१. सर्व जिल्हा कृषी अधिकारी,
२२. सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प
२३. सर्व कार्यकारी अभियंता, जलसंपदा विभाग
२४. सर्व कार्यकारी अभियंता, सार्वजनिक बांधकाम विभाग
२५. महालेखापाल, महाराष्ट्र-१ मुंबई (लेखा परिक्षा)
२६. महालेखापाल, महाराष्ट्र-२ नागपूर (लेखा परिक्षा)
२७. सर्व नियंत्रक अधिकारी, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२८. निवडनस्ती कार्यासन १४.